

Ludányi Zsófia – Jánk István – Domonkosi Ágnes (szerk.)

A nyelv perspektívája az oktatásban: Válogatás a PeLiKon2018 oktatásnyelvészeti konferencia előadásaiból (*Jakab Dorottya*)

LÍCEUM KIADÓ. EGER. 2020. 530 OLDAL

A nyelvtudomány alkalmazása nyelvi vonatkozású pedagógiai problémák megoldásában

Az oktatásnyelvészet (educational linguistics) az alkalmazott nyelvészet meghatározó, számos kutatási területet magába foglaló részterülete. Szerteágazó kutatási irányainak közös pontja, hogy ezek az irányzatok azzal foglalkoznak, hogyan oldhatók meg a nyelvtudomány elméleteinek, eredményeinek és módszereinek a segítségével különböző oktatáshoz kapcsolódó, nyelvi vagy nyelvhasználati vonatkozású problémák (1).

Az Eszterházy Károly Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén 2009 óta működik egy oktatásnyelvészeti kutatócsoport, amely kezdetben a tankönyvkutatáshoz és a tankönyvelemzéshez kapcsolódó vizsgálatokat végzett. A kutatócsoport 2017-ben felvette a PeLi Oktatásnyelvészeti Kutatócsoport nevet, amelyben a mozaikszó egyrészt a pedagógia és a nyelvészet (lingvisztika) kapcsolatára, másrészt a finn *peili* 'játék' szóra utal (1). 2021 szeptemberétől a kutatócsoport szélesebb körben, az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem kar- és campusközi tudományos munkaközösségeként működik (1).

2018-ban a PeLi Oktatásnyelvészeti Kutatócsoport szervezésében rendeztek meg egy kétnapos oktatásnyelvészeti konferenciát, *A nyelv perspektívája az oktatásban* címmel. A rendezvény célja az volt, hogy teret adjon a nyelvet és az oktatást kutató szakemberek tudományos párbeszédének, továbbá hozzájáruljon ahhoz, hogy az *oktatásnyelvészet* terminus (amelyet a magyar nyelvű tudományos munkákban neveznek *edukációs nyelvészetnek* és *pedagógiai nyelvészetnek* is) ismertebbé váljon a magyar nyelvű szakmai nyelvhasználatban is.

A konferencián elhangzott előadások írott változatait tartalmazó kötet 2020-ban jelent meg. A kötetben olvasható írások problémaérzékenységük által (az anyanyelv-pedagógia mellett foglalkoznak idegennyelv-oktatással és a szaknyelvi kommunikáció oktatási kérdéseivel is) képet adnak arról, mennyire szerteágazó terület az oktatásnyelvészet. A kiadvány nyolc fejezetre tagolva tartalmazza a tanulmányokat, ezek címe és sorrendje megegyezik a 2018-as konferencia tudományos szekciójának a címeivel és sorrendjével. Jelen recenzió a kötetnek csak azokat a fejezeteit mutatja be, amelyek az anyanyelvi nevelés és az anyanyelvoktatás kérdésköréhez kapcsolódnak.

Az első fejezet (*Elméleti kérdések és dilemmák*) olyan tanulmányokat tartalmaz, amelyek a nyelv, a nyelvtan és a kommunikáció elméleti megközelítéseivel foglalkoznak, és rámutatnak arra, hogy a megfelelő elméleti megalapozottság fontos feltétele a sikeres pedagógiai gyakorlatnak. Tolcsvai Nagy Gábor írása (13–26) bemutatja és ezzel együtt bírálja a kommunikáció hazai oktatási rendszerben is alkalmazott, statikus felfogását, valamint összehasonlítja a kommunikáció úgynevezett triadikus modelljével. A triadikus modell egy olyan dinamikus, a beszélőtársak aktív részvételére koncentrááló kommunikációs modell, amelyet a szerző mind a tudományos munkákban, mind pedig az oktatásban a statikus modell helyett javasol. Paolo Driussi munkája (27–40) a pragmatikai megközelítések oktatásban való felhasználásához kapcsolódik. A tanulmány rávilágít arra, hogy a pragmatikai témák beemelése a tanórák anyagába számos területen hasznos lehet mind az anyanyelvi nevelésben, mind pedig az idegen nyelvek oktatásában. A szerző szerint a pragmatika alkalmazása erős motivációt jelenthet például a nyelvtani ismeretek elsajátításában, ami sok diáknak nehézséget okoz mind az anyanyelvük, mind pedig idegen nyelvek tanulásakor. Sebők Szilárd tanulmányában (41–54) a nyelvről való gondolkodás és beszéd (vagyis a metanyelv) négy lehetséges perspektíváját mutatja be. A téma az oktatáshoz azáltal kapcsolódik, hogy a pedagógiai gyakorlatnak fontos tisztában lennie azzal, milyen elméleti háttér alkalmazásával, milyen alapfogalmakat használva közelít a nyelv fogalmához, ugyanis így tudja meghatározni azt is, milyen ismereteket szeretne átadni a nyelvvel kapcsolatban. Farkas Judit, Alberti Gábor és Szabó Veronika munkája (55–68) az igei, az igenévi és a főnévi szerkezetek tanításának egyik dilemmájával foglalkozik. A tanulmány abból az alapvető problémából indul ki, hogy a magyar nyelvben néha bizonyos mondatrészeket (például az alanyt) nem kell kimondani vagy leírni ahhoz, hogy egy mondat grammatikus legyen. Ez az úgynevezett pro-drop jelenség, amely ágrajzok készítésekor felveti azt a kérdést, hogy mi jelenjen meg az ábrázolásban: csak a kimondott/leírt szöveg, vagy az olyan tényezők is, amelyek a mondatból elmaradtak, de az értelmezésben szerepet játszanak. A szerzők amellett, hogy bemutatják azokat a szerkezettípusokat, amelyeket az ábrázolás ezen dilemmája különösen érint, igyekeznek gyakorlatban is alkalmazható megoldást nyújtani az ágrajzkészítés tanításának a problémájára.

A második fejezet (*Kompetenciafejlesztés az anyanyelvi órán*) a tanórákon történő kompetenciafejlesztés kérdéseivel foglalkozó munkákat tartalmaz, és felhívja a figyelmet arra, hogy a kompetenciafejlesztés fontos feladat az anyanyelvi nevelésben. Markó Alexandra és munkatársainak írása (71–82) a magánhangzók oktatásával foglalkozik, bemutatva a magánhangzók lingvális képzési jegyeinek elméleti kategóriáit. Megvizsgálja, hogyan jelennek meg ezek a kategóriák a közoktatásban használt magyar nyelvi tankönyvekben. Ezután a tanulmány rátér arra, hogyan jellemezhető a magánhangzók képzése az artikulációs tapasztalaton keresztül, továbbá leírja azt is, miért problémás a tankönyvekben alkalmazott absztrakt képzési jegyeken keresztül tanítani a magánhangzók képzését. A munka bemutatja egy empirikus kutatás részeredményeit is, amelyben a szerzők azt vizsgálták, kirajzolódnak-e a közoktatásban tanított elméleti kategóriák különböző életkorú gyerekek magánhangzóejtésében. A kutatás eredményei jól illusztrálják azt, hogy az artikulációs és a vizuális tapasztalat sokszor ellentmond az oktatásban alkalmazott absztrakt kategóriáknak, amelyek emiatt nehezen tanulhatók. A szerzők megfontolandónak tartják, hogy a magánhangzókat a pedagógiai gyakorlat az artikuláció helyett a nyelvhasználati funkciók felől közelítve tárgyalja, mivel

a nyelvhasználati tapasztalat sokkal könnyebben hozzáférhető lenne a diákok számára, mint az artikulációs tapasztalat. Zs. Sejtes Györgyi munkája (83–96) az olvasás-szövegértés elméleti megközelítéseivel foglalkozik. A tanulmány ismerteti az alulról felfelé (bottom-up) és a felülről lefelé (top-down) építkező megközelítéseket, kiemelve az egyes megközelítési módokban rejlő előnyöket és hátrányokat. A szerző megállapítja, hogy a bottom-up és a top-down megközelítéseket a legtöbben ellentétbe állítják egymással, konklúzióként pedig javaslatot tesz a két megközelítésmód együttes alkalmazására a szembeállításuk helyett. Kázmér Klára írásában (97–110) a megfelelő szintű szövegértés elsajátításának a fontosságát hangsúlyozza. A tanulmány definiálja a szöveg és a szövegértés fogalmát, valamint bemutatja a szövegértés szintjeinek az elméletét. Ezután ismerteti egy felmérés eredményeit is, amelyben a szerző gimnazisták szövegértési kompetenciáit vizsgálta azzal a céllal, hogy képet kapjon arról, mely szövegértési kompetenciák fejlesztése lenne a legfontosabb feladat az oktatásban. Takács Judit és Raátz Judit tanulmánya (111–124) azzal foglalkozik, hogyan lenne beemelhető a névtan tudományterülete a közoktatásba, valamint milyen haszna lenne az anyanyelvi nevelés szempontjából a névtani témák oktatásának. Az elméleti áttekintés mellett a munka komplett foglalkozási tervet is kínál névtani témák oktatására, javaslatot téve a névtan és a drámapedagógia eredményeinek és módszereinek az összekapcsolására. A szerzők azt javasolják, hogy az anyanyelvi órák tananyagában kapjanak helyet a drámapedagógia módszereit alkalmazó, névtani témákat feldolgozó tananyagok is. Farkas Anett írása (125–134) a digitális tanulási közegben történő oktatáshoz kapcsolódik. A bevezetés hangsúlyozza, hogy az egyre inkább virtuálissá váló tanulási környezet új kihívásokat eredményez az oktatásban. Az elektronikus tanulási környezethez, a hagyományos oktatást és az e-learninget ötvöző blended learninghez, valamint a kompetenciafejlesztés fontosságához kapcsolódó szakirodalmi háttér áttekintése után a tanulmány bemutat egy empirikus kutatást is, amelyben a szerző a digitális közegben történő kommunikációs kompetenciafejlesztés hatékonyságát vizsgálta. Az eredmények alapján a megfelelően kidolgozott, jó minőségű elektronikus tananyagokat felhasználó, tevékenységközpontú digitális oktatás hatékony módszere lehet a kommunikációs kompetencia fejlesztésének.

A harmadik fejezet (*A szociolingvisztika és a stilisztika szemlélete az anyanyelvi nevelésben*) az anyanyelvoktatásban megjelenő nyelvi ideológiákkal, a szociolingvisztikával és a stilisztika tudományterületével foglalkozik, különböző oktatással kapcsolatos kérdéseken keresztül. Jánk István írása (137–146) egy pedagógusok és pedagógusjelöltek kommunikációját vizsgáló kísérletet mutat be, amelynek célja annak felmérése volt, milyen nyelvi ideológiák léteznek, és hogyan jelennek meg a kísérlet résztvevőinek pedagógiai gyakorlatában. Az eredmények alapján a szerző hangsúlyozza a nyelvi szemléletformálás fontosságát egy sokkal megengedőbb, nem diszkrimináló nyelvi attitűd irányába. Molnár Mária munkájában (147–158) azt vizsgálja, milyen tiltások és ezekkel kapcsolatban milyen következtetések találhatók az egyes anyanyelvi oktatásban használt tankönyvekben. Amellett, hogy a magyar nyelvi tankönyvek kritikáját adja, a szerző javaslatokat is tesz arra, hogyan lennének megváltoztathatók, esetenként mivel lennének felcserélhetőek a tankönyvekben bizonyos szociolingvisztikai szempontból manapság már elavultnak számító nézetek. Simon Gábor tanulmánya (159–172) a stílussal kapcsolatos mindennapos tudásra fókuszál, amelyet a hallgatólagos tudás fogalmán keresztül vizsgál. A szerző emellett érvel, hogy a stílári jelenségeket szépirodalmi szövegek

helyett érdemesebb lenne a hétköznapi nyelvhasználatból vett példákon keresztül oktatni. Továbbá bemutatja, hogyan alkalmazható a hallgatólagos tudás fogalma és a hozzá kapcsolódó elméleti keret az anyanyelvoktatás gyakorlatában. Sólyom Réka írásában (173–182) egy, a nyelvi ideológiákhoz és a stilisztikához egyaránt kapcsolódó problémával, a neologizmusok megítélésével és ezek oktatásban való helyével foglalkozik. A tanulmány egy 2018-as, magyar alapszakos és osztatlan tanárképzésben részt vevő egyetemi hallgatók bevonásával végzett kérdőíves vizsgálat részeredményeit ismerteti. A bemutatott kutatás elsődleges célja annak vizsgálata volt, mennyire vannak tisztában a kérdőívet kitöltő hallgatók az abban szereplő neologizmusok jelentésével, és hogyan vélekednek ezek stílusáról. Ezenkívül a kutatás felmérte azt is, hogy a résztvevők szerint helye van-e a neologizmusok témakörének a közoktatásban. Az eredmények alapján a neologizmusok oktatásával kapcsolatban a szerző három meghatározó véleményt különít el. Az egyik szerint fontos, hogy a neologizmusok kérdését az anyanyelvi oktatásban is tárgyaljuk, hiszen a mindennapi nyelvhasználatban a diákok gyakran találkozhatnak ilyen szavakkal. A második vélemény szerint is fontos foglalkozni a neologizmusokkal az oktatás keretein belül, ugyanakkor alaposan meg kell határozni azt, hogy a tárgyalt kifejezések milyen kontextusokban és kommunikációs szituációkban használhatók. A harmadik jellemző vélemény szerint pedig a neologizmusok kérdése az oktatásban kerülendő, mivel az ilyen szavak és kifejezések között sok a „helytelen” nyelvhasználati jelenség. Szikszainé Nagy Irma írása (183–192) az összehasonlító stílselemzés módszerét mutatja be, kitérve ennek hasznára a szövegértési kompetencia fejlesztésében. A módszer menetét a szerző Kosztolányi Dezső *Ha negyvenéves elmúltál* és Tóth Krisztina *Delta* című verseinek elemzésével illusztrálja. A tanulmány az összehasonlító stílselemzést látszólag nehéz, ugyanakkor mély és alapos szövegértésre vezető szövegértelmezési módszerként, a szövegértési kompetencia fejlesztésében hasznos gyakorlatként határozza meg.

A negyedik fejezet (*Tankönyvek és tanítási segédletek*) a tankönyvkutatás és a tankönyvelemzés területére enged betekintést. A fejezetben olvasható írások nyelvi és nyelvészeti szempontokból vizsgálnak különböző hazai és határon túli tankönyveket, tananyag típusokat és egyéb oktatási segédeszközöket. Darvas Anikó és Janurikné Soltész Erika tanulmánya (195–208) a digitális tananyagok típusainak az ismertetésével foglalkozik. Az írás összefoglalja azt, hogy milyen elvárások vonatkozhatnak a digitális tankönyvek és tananyagok szövegeire a mennyiség és a minőség szempontjából. A szerzők hangsúlyozzák, hogy a jó minőségű, megfelelően összeállított digitális tananyagok alkalmazása az oktatásban hasznos lehet, ugyanakkor fontos, hogy ezeket ne a hagyományos, nyomtatott tankönyvek helyett, hanem azok mellett, kiegészítő eszközként alkalmazzák. Csontos Nóra írása (209–224) azt vizsgálja, hogyan működik az idézés aktusa különböző egyetemi tankönyvekben. A tanulmány azt kutatja, hogy a tankönyvek szövegeiben alkalmazott különféle idézési és hivatkozási módszerek hogyan és mire irányítják az olvasó figyelmét, ezzel együtt pedig hogyan befolyásolják a szövegek befogadását és feldolgozását. Lőrincz Gábor tanulmányában (225–242) azt vizsgálja, milyen nyelvi ideológiák és hogyan jelennek meg a Szlovákiában használt magyar nyelvi tankönyvekben. A szerző rámutat arra, hogy sem az anyanyelv, sem az idegen nyelvek oktatása nem működhet bizonyos ideológiai háttér alkalmazása nélkül, mivel maga a nyelv is ideologikus konstrukció. Ugyanakkor kiemeli azt is, hogy mindenképpen fontos, hogy az oktatási

gyakorlat milyen nyelvi ideológiákat használ, és pontosan hogyan alkalmazza őket. Lőrincz Julianna írása (243–250) a tankönyvkutatás területével foglalkozik. Tanulmánya elején a szerző röviden ismerteti a tankönyvkutatás hazai történetét, kiemeli a terület fontosságát a pedagógia szempontjából, továbbá rávilágít a hazai kutatások hiányosságaira, és összefoglalást ad a tankönyvkutatás legfontosabb irányairól és feladatairól is. Az írás fő célja a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán 2010 áprilisától működő Variológiai Kutatócsoport munkájának a bemutatása, amely a tankönyvek szakmai és módszertani szempontból történő elemzése mellett az anyanyelvoktatás kérdéseinek vizsgálatával is foglalkozik. Misad Katalin munkájában (250–260) azt vizsgálja, hogyan jelennek meg a nyelvjárások és a regionális nyelvváltozatok a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákban használt tankönyvekben. A vizsgálat a nyelvjárási jelenségek, a regionális nyelvváltozatok, valamint a két nyelv érintkezéséből adódó kontaktusjelenségek tankönyvekben tapasztalható megítélésének a kérdéseire és problémáira koncentrálnak, az elméleti szövegrészek mellett bevonja az elemzésbe az ezekhez kapcsolódó gyakorlati feladatokat is. Az eredmények alapján a szerző megállapítja, hogy a pedagógiai gyakorlatban használnak olyan tankönyveket, amelyek a korszerű szociolingvisztikai szempontokat figyelembe véve kezelik a nyelvjárások, a kontaktusjelenségek és a regionális nyelvváltozatok kérdését, de olyanokat is, amelyek idejétmúlt és negatív sztereotípiák felől közelítenek feléjük. Nagy L. János írása (261–270) egy oktatási segédeszközként és otthoni használatra egyaránt ajánlott kísérleti tankönyvet mutat be. A munka elején a szerző felvázolja, milyen korábbi tudományos eredményekre építve készült el, milyen elméleti háttérre támaszkodik a *Bóbita varázskönyve* című tankönyvkísérlet, továbbá összefoglalja azt is, milyen módszerek alkalmazására, kipróbálására ad lehetőséget a kötet. A szerző kiemeli, hogy az általa bemutatott kísérleti tankönyv a hagyományos tananyagok kiegészítéseként alkalmazható a rajz, az ének- és az anyanyelvi tanórákon, célja pedig az, hogy megkedveltesse, élményszerűvé tegye a nyelvről való tanulást és gondolkodást a diákok számára.

Az ötödik fejezetben (*Pedagógiai kommunikáció*) pedagógusok és diákok tanórai kommunikációját vizsgáló írások szerepelnek. Hámori Ágnes tanulmánya (273–296) a metakognitív kommunikációval foglalkozik. Az írás alapján a metakogníció fogalma legegyszerűbben a gondolkodásra és annak folyamataira vonatkozó tudásként határozható meg. Kutatása fontos téma a pedagógia és a pszichológia területén, és nyelvtudományi szempontból is felvet kérdéseket, mivel a metakognitív folyamatokhoz gyakran kapcsolódik valamilyen nyelvi tevékenység. A tanulmányban a szerző öt történelemóra anyagát vizsgálja a metakognitív megnyilatkozásokra koncentrálnak. A bemutatott kutatás a tanórák általános interakciós jellemzőit, valamint az órákon elhangzó tanári kérdéseket és metakognitív reflexiókat tartalmazó megnyilatkozásokat elemzi. A vizsgálat eredményei rámutatnak arra, miért fontos az oktatás hatékonyságának szempontjából az, hogy metakognitív szempontokból hogyan jellemezhető egy tanóra vagy egy pedagógus oktatási gyakorlata. Laczkó Mária munkájában (297–310) egy szakgimnázium 9. és 11. osztályos tanulóinak a nyelvhasználatát vizsgálja. Az írás a spontán beszédet és a tanórai narratív diskurzusokat hasonlítja össze szegmentális és szupraszegmentális elemzések alapján, az életkort is figyelembe véve. A bemutatott vizsgálatban a szerző a tanórai narratívák elemzésére órai feleletek szövegét használta. A kísérlet célja annak bizonyítása vagy cáfolása volt, hogy az a tény, hogy tanórai narratíva hosszabb és körültekintőbb tervezést igénylő szöveg, mint a spontán beszéd, meglátszik olyan tényezőkön is, mint a beszédtempó

vagy az egy adott megnyilatkozás során használt szavak száma. A vizsgálat eredménye alapján a tanórai narratíva és a spontán beszéd tervezettségének különbségei valóban tetten érhetők a beszédtempóban és a szövegekben használt szavak számában. A szerző ugyanakkor úgy véli, nem biztos az, hogy ugyanezek az eredmények születnének nagyobb mintán, illetve más iskolatípus tanulóinak a bevonása esetén. Ludányi Zsófia és Domonkosi Ágnes tanulmánya (311–334) a tanárok és a diákok közötti e-mailezést vizsgálja egyetemi oktatók és hallgatók levelezésein keresztül. A tanulmány célja az, hogy bemutassa azokat a tipikus levélírói stratégiákat, amelyek hozzájárulnak a tanár-diák szerepek megalkotásához és formálásához az oktatáshoz, oktatásszervezéshez kapcsolódó e-mail-váltásokban. A kutatás oktatásnyelvészeti szempontból azért fontos, mert rámutat arra, hogy az egyetemi hallgatók közül sokan életükben először a felsőoktatásban kerülnek felnőtt nyelvi szerepekbe, az erre való megfelelő felkészítés pedig fontos edukációs feladat kell, hogy legyen. Vitényi Borbála írása (335–348) azzal foglalkozik, hogyan alkalmazható a nyelvi humor és a nyelvi játék középiskolai anyanyelvi tanórák keretén belül. A szerző vendéglátóipari szakiskola 9. és 12. osztályában tanuló diákoknak szóló anyanyelvi órákon alkalmazott nyelvi humorra, nyelvi játékokra épülő feladatokat, a tanulmányban saját tapasztalatait összegzi. Célja az volt, hogy a nyelvi humor és nyelvi játékok alkalmazásán keresztül egyrészt az anyanyelvi műveltség kialakítására és formálására helyezze a hangsúlyt, másrészt kiemelve a nyelv és a nyelvtan ismeretének a fontosságát. Továbbá célja volt az is, hogy bemutassa az anyanyelvi ismeretek hétköznapi életben való hasznosíthatóságát, és pozitív órai élményekkel gazdagítsa a diákokat. A munka felhívja a figyelmet arra, hogy a nyelvi humor és a játék anyanyelv-pedagógiában való tudatos alkalmazása motiválja a diákokat az anyanyelvi ismeretek elsajátítására, és közelebb hozza őket annak tanulásához. Ugyanakkor a szerző fontosnak tartja leszögezni: munkájával nem amellett érvel, hogy minden tanórán a játékosságé legyen a főszerep, hanem csupán arra hívja fel a figyelmet, hogy egy-egy játékos óra tantervbe való beiktatása több szempontból is meglehetősen hasznos lehet.

A 2018-as PeLiKon oktatásnyelvészeti konferencia anyagából válogató *A nyelv perspektívája az oktatásban* című kötet célja egyrészt az, hogy a benne olvasható tanulmányokon keresztül illusztrálja, mennyire szerteágazó kutatási terület is az oktatásnyelvészet, továbbá hogy eredményes szakmai párbeszédet indítson el az oktatás különböző nyelvi kérdéseivel kapcsolatban. A kötet elsősorban pedagógiával és nyelvészettel foglalkozó szakemberek és az oktatási gyakorlatban nyelvhez, nyelvhasználathoz köthető problémát tapasztaló pedagógusok számára lehet hasznos. Ettől függetlenül természetesen kézbe veheti bárki, akit érdekel, hogyan nyújthat segítséget a nyelvtudomány az oktatáshoz kapcsolódó problémák megoldásában.

(1) Eszterházy Károly Katolikus Egyetem. PeLi Oktatásnyelvészeti kutatócsoport. <https://peli.uni-eszterhazy.hu/> (2022. április 19.)

Jakab, Dorottya: The application of linguistics in solving language-related pedagogical problems

Az írás szerzőjéről

Jakab Dorottya

tudományos segédmunkatárs
ELKH Nyelvtudományi Kutatóközpont
Budapest

osvath.dorottya[kukac]nytud.hu

ORCID: 0000-0002-2829-3103